

КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ І ТЛУМАЧІВ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Панченко О. О.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена порівняльному аналізу компетенцій, які необхідно розвивати в письмових та усних перекладачів відповідно до вимог ринку праці. Порівняння проведено з урахуванням особливостей роботи з усного та письмового перекладу з метою визначити компетенції, які входять до набору перекладачів та тлумачів.

Ключові слова: усний переклад, письмовий переклад, компетенції, перекладач, тлумач.

The article deals with comparative analysis of competences that should develop the future translators and interpreters. The analysis takes into consideration the differences between translation and interpretation and aims to determine which competences are necessary for both professions.

Key words: translation, interpretation, competences, translator, interpreter.

Достатньо на одному з сайтів пошуку роботи відвідати категорію “Перекладач” і стає зрозумілим, що потреба в професії з роками не знижується. Серед вимог, які висуваються до кандидатів, фігурують передусім високий рівень володіння іноземною мовою (від “вище середнього” до “досконалого”) та українською або російською, професійна перекладацька або філологічна освіта, досвід роботи. Додатковими перевагами для шукача роботи стануть уміння редагувати переклади і писати оригінальні тексти, а також володіння перекладацькими програмами, що свідчить про орієнтованість ринку праці, головним чином, на письмовий переклад. Проте трапляються й оголошення про пошук перекладачів для виконання як письмового, так і усного перекладу. Тож, аби краще підготувати майбутніх фахівців та тим самим надати їм більше шансів на працевлаштування за професією, необхідно розвивати в них навички та компетенції як усного, так і усного перекладу. **Актуальність** нашої роботи зумовлена необхідністю вдосконалення підготовки перекладачів відповідно до вимог, які висувають роботодавці.

Метою нашої статті є встановлення набору компетенцій, які повинні мати усні та письмові перекладачі відповідно до вимог ринку праці, а також аналіз подібностей та відмінностей у наборі компетенцій, необхідних для виконання адекватного усного та письмового перекладу. Для досягнення поставленої мети ми виконаємо такі **завдання**: ознайомимося з вимогами, які висуваються до роботи усних та письмових перекладачів, визначимо, володіння якими компетенціями забезпечить виконання згаданих вимог, установимо, чи ідентичні набори компетенцій усних та письмових перекладачів. У роботі ми орієнтуватимемося на стандарти професії перекладача, як вони сформульовані Асоціацією перекладачів України, та на теоретико-методологічні засади, на яких працює паризька школа підготовки фахівців з перекладу ESIT. Із цією школою пов’язані імена відомих перекладознавців Даніки Селескович (власне засновниці школи) та Мар’ян Ледерер, які стояли біля витоків сучасного європейського перекладознавства і методології підготовки фахівців з перекладу [4]. М. Ледерер і сьогодні працює в руслі інтерпретативної теорії перекладу, започаткованої Д. Селескович, та готує фахівців перекладацької справи. Аналізом особливостей усного перекладу, зокрема під час конференцій, а також перекладу взагалі, та розглядом методологічних основ викладання перекладу також займається один з членів-засновників Європейської спілки перекладацьких досліджень Даніель Жіль. Науковець передусім працює над теорією перекладу та його викладання, зауважуючи, що теоретичним дослідженням приділяється недостатньо уваги на користь практичних [3]. В українському перекладознавстві не можемо оминати увагою внесок у перекладацьку науку професора кафедри англійської філології і перекладу КНЛУ Ілька Вакуловича Корунця, слідом за яким, говорячи про усних перекладачів, ми вживатимемо термін “тлумач”, а словом “перекладач” називатимемо письмових перекладачів [2].

Тож до яких професійних вимог має бути підготовлений майбутній перекладач? Асоціація перекладачів України висуває такі вимоги до письмового перекладача та його компетентності:

- перекладач повинен мати базову або повну вищу освіту з цієї спеціальності;
- перекладач має бути компетентним у мовах, які він використовує під час перекладу (перекладач повинен професійно володіти мовою початкового тексту та мовою перекладу);
- перекладач повинен володіти спеціалізацією діяльності замовника, для якого виконує переклад, та термінологією тематики мовами, що використовуються для перекладу.

Виконаний переклад, як результат роботи компетентного перекладача, має відповідати вимогам замовника, відповідати вихідному тексту за змістом, смыслом, оформленням; не містити граматичних, орфографічних і пунктуаційних помилок; термінологія перекладу має відповідати галузевій належності оригіналу; перекладач повинен дотримуватися одноманітності термінів, найменувань, умовних позначень, скорочень, символів. Крім того, перекладач повинен знати та застосовувати при виконанні письмових перекладів міжнародні та національні стандарти в галузі перекладів, що діють на території України.

З огляду на сказане вище, можемо виділити такі компетенції, необхідні для перекладача: лінгвістичну (володіння мовою), екстралінгвістичну (тематика вихідного тексту), текстуальну (дотримання змісту, смислу, оформлення), методологічну (дотримання одноманітності) та професійну (знання норм і стандартів).

До тлумачів висувається вимога виконувати переклад тією мовою та з тієї тематики, у яких перекладач компетентний, а виконаний переклад має відповідати усній промові доповідача за змістом і сенсом, бути повним та адекватним, не містити граматичних помилок. Термінологія перекладу має відповідати галузевій належності вихідного повідомлення, і також необхідно витримувати одноманітність термінів, найменувань, умовних позначень, скорочень. Тобто мова знову ж таки йде про лінгвістичну, екстралінгвістичну, текстуальну, методологічну та професійну компетенції.

До цього списку можемо додати ще й етичний складник, оскільки в кодексі професії зауважено, що перекладачі та тлумачі не повинні допускати зриву прийнятого на себе замовлення через відмову від нього без поважних причин, а за наявності в перекладача причин, через які він не може виконувати взяте на себе замовлення, перекладач повинен повідомити про це працедавцю за такої строк, за якого в останнього буде достатньо часу для підготовки заміни. До складу етичної компетенції входить також дотримання конфіденційності матеріалів перекладу та колегіальності, під якою мається на увазі відмова від критики в бік колег.

Чи є вичерпним отриманий список? На нашу думку, до нього слід також включити інструментальну компетенцію, що означає володіння перекладацькими програмами та інструментами пошуку й опрацювання інформації, відповідно до вимог ринку праці, а також стратегічну компетенцію, яка передбачає вміння добирати стратегії перекладу відповідно до ситуації.

Підсумовуючи сказане, повний список компетенцій, якими повинен володіти професіонал перекладацької справи, має такий вигляд: лінгвістична компетенція, екстралінгвістична, текстуальна, методологічна, інструментальна, стратегічна, етична та професійна.

Перш ніж приступити до аналізу того, чи всі компетенції релевантні одночасно для перекладачів і тлумачів, з'ясуємо, у чому полягає відмінність у їх роботі:

- спосіб сприйняття вихідного тексту: зоровий для перекладачів, на слух для тлумачів (коли мова йде про переклад з листа, спосіб сприйняття також зоровий);
- спосіб подачі перекладу: письмовий для перекладачів, усний для тлумачів;
- часові рамки: перекладач має можливість здійснити пошук інформації в процесі перекладу, звернутися, за необхідності, за консультацією до галузевого спеціаліста; у тлумача таких можливостей немає, що передбачає максимальну підготовку до початку процесу перекладу;

– комунікативна ситуація: під час усного перекладу виникає безпосередня взаємодія між мовцем, тлумачем та реципієнтом, що впливає на поведінку та вибір стратегій перекладу; перекладач такого впливу не зазнає;

– природа вихідного повідомлення: перекладач має справу з думкою, яка, перш ніж отримати свою письмову форму, була проаналізована та переформульована з метою надати їй бажаної форми та змісту, і перекладач так само аналізує й переформулює свій переклад, намагаючись дотриматися і змісту, і форми, тлумач же, будучи учасником діалогу, передусім має на меті спровокувати певну реакцію, реакцію, на яку розраховує мовець.

Розгляньмо тепер детальніше компетенції з урахуванням особливостей роботи перекладачів і тлумачів.

Без лінгвістичної компетенції як перекладач, так і тлумач не зможуть відбутися як фахівці. Ця компетенція передбачає не лише знання великої кількості лексичних одиниць, але й уміння вживати їх відповідно до лексичних, граматичних, стилістичних норм як рідної мови, так і іноземної. Це означає, що, перш ніж розпочати власне перекладацьку підготовку, слід вивести на належний рівень знання обох мов. За термінологією паризької школи підготовки перекладачів та тлумачів ESIT, рідна мова – це мова А, перша іноземна мова – мова В, друга та наступна іноземна мова – мова С. *A priori* вважається, що перекладачі досконало володіють рідною мовою, що ж до мови В, за вимогами ESIT вона має бути майже на тому самому рівні, що й А (допускається трохи менший словниковий запас, “натяк” на акцент та менша елегантність висловлення), доказом чого, крім вступних іспитів, є обов’язкове перебування кандидата у країні мови В протягом року. Щодо мови С, то розуміння має бути на рівні мов А і В, а висловлення – зв’язним і зрозумілим; необхідний термін перебування у країні мови С – принаймні шість місяців. При цьому програма навчання у школі велике місце відводить удосконаленню лінгвістичної компетенції з робочих мов. Зауважимо, що обов’язковою умовою для вступу до ESIT є володіння, крім рідної, і французькою, й англійською мовами.

Екстралінгвістична компетенція передбачає широку загальну культуру перекладача, що означає бути відкритим до нових знань, мати бажання їх отримувати і знати, де і як. ESIT до програми підготовки перекладачів включає такі курси, як новини й події світу та Європи, геополітика, право, інформатика, економіка та бізнес. Звичайно, неможливо охопити всю різноманітність галузей, але ініціація до галузевого перекладу як складник підготовки перекладачів та тлумачів необхідна, хоча б з метою розвинути в студентів навички роботи зі спеціалізованими текстами, як письмовими, так і усними. Особливо це важливо для тлумачів, адже з огляду на часові рамки, вони не зможуть, на відміну від перекладачів, удатися до пошуку необхідної інформації в процесі перекладу.

Обов’язковий характер текстуальної компетенції для перекладача, який працює з письмовими текстами, не викликає сумніву, адже кожен текст характеризується своїм стилем, правилами побудови, наявністю чи відсутністю тих чи інших образних засобів, і для адекватного перекладу слід брати до уваги всі особливості тексту, вміти їх інтерпретувати. Тлумач не має перед очима тексту, тож начебто не має чого інтерпретувати й аналізувати, але ж усний дискурс, якщо це не спонтанна розмова, теж будується за певними правилами, містить різні типи інформації, з погляду її значущості, має свої характеристики – знання цього допоможе тлумачу зосередитися на головному і саме тоді, коли необхідно. Тож, ми вважаємо, що текстуальна компетенція необхідна і перекладачеві, і тлумачу.

Методологічна компетенція полягає в здатності зібрати інформацію з певної теми та засвоїти відповідні терміни. Для письмового перекладу є таке правило: якщо текст великий і галузевий, а тим більше, якщо його виконує команда з кількох перекладачів, необхідно укласти словничок термінів та інших лексичних одиниць, які можуть становити труднощі під час перекладу, з метою витримати одноманітність перекладу цих одиниць. Такий словничок укладається в процесі

перекладу. Тлумач з огляду на часові рамки не має змоги збирати інформацію та укласти словничок у процесі перекладу, тож він покликаний це робити як підготовку до перекладу, хоча перекладачі-фрилансери часто мають на підготовку лише один–два дні.

Інструментальна компетенція безпосередньо пов'язана з методологічною, адже необхідно знати, як і де шукати інформацію, а потім зберігати її та використовувати. Головними інструментами в роботі перекладача є словники – загальні, галузеві, дво- та багатомовні – та енциклопедії, але в час бурхливого розвитку цифрових технологій перекладачеві в нагоді стануть також перекладацькі програми, такі, як TRADOS, Deja Vu, Translator, програми пошуку в термінологічних базах інтернету, редактори, конвертери, програми статистики та інші. Для тлумача подібні інструменти полегшать підготовчий етап, але у своїй роботі він матиме справу й з іншими інструментами, особливо під час синхронного перекладу, – це робоче місце з певним технічним обладнанням. Під час навчання неможливо охопити всі наявні інструменти роботи перекладача, але ознайомити студентів з принципом роботи основних інструментів потрібно.

Стратегічна компетенція означає вміння обирати певну стратегію, тобто набір дій, необхідних на кожному з трьох етапів перекладу: аналіз тексту оригіналу, власне переклад та перевірка й редагування здійсненого перекладу [1, с. 266]. Очевидно, що перший та третій етапи можливі лише для виконання письмового перекладу, а тлумачі, головним чином, обирають стратегії власне перекладу, враховуючи комунікативну ситуацію, наміри її учасників, їх реакцію, що дозволяє їм коригувати, за необхідності, свій план дій. Проте ця компетенція важлива як для письмового, так і для усного перекладу, незважаючи на відмінність в етапах.

Складниками етичної компетенції є морально-етичні якості перекладача, які формують принципи його ставлення до роботи, до замовників, до колег. Враховуючи, що перекладач володіє як мінімум двома мовами, він має знати норми поведінки обох відповідних країн та дотримуватися їх.

Професійна компетенція полягає у знанні та дотриманні норм та стандартів виконання перекладів, їх оформлення, а також вимог, що висуваються до перекладачів. Відсутність цієї компетенції може зашкодити не лише замовнику, але й самому перекладачеві, адже професійна компетенція передбачає знання існуючих розцінок на письмовий та усний переклад.

Розглянувши докладно компетенції з урахуванням відмінностей у роботі перекладачів та тлумачів, ми дійшли висновку, що набір компетенцій ідентичний в обох випадках і може відрізнятися лише частотою та інтенсивністю активації складників тієї чи іншої компетенції. Відмінність також полягає в особистісних характеристиках: перекладач повинен мати навички самоперевірки, редагування текстів, уміти організувати свою роботу відповідно до часу, відведеного на переклад, бути автономним; тлумачеві необхідна швидкість мислення, відмінна пам'ять, навички синтезування, добре поставлена вимова, упевненість та розвинена здатність до концентрації. Уважаємо, що тільки опанування всіма компетенціями та розвиток особистісних якостей можуть забезпечити майбутнім фахівцям успіх на ринку праці.

Для підготовки справжніх фахівців навчання студентів перекладу має відбуватися з урахуванням таких принципів:

- розвивати всі компетенції, не забуваючи, що перекладач – це передусім особистість, а “діяльність перекладача не є ізольованою, адже вона перебуває у складних діалогічних відношеннях із буттєвою сферою, семіотичним універсумом культури, у які занурений текст, перекладач й адресат перекладу” [4, с. 452];

- навчати через практику, адже найкращий спосіб засвоїти матеріал – активне навчання;
- навчати навчатися, оскільки самовдосконалення є запорукою успіху.

Перспективи подальшого дослідження передбачають аналіз шляхів розвитку всіх компетенцій у майбутніх перекладачів та тлумачів для покращення їх підготовки до професійної діяльності.

Література

1. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : Р. Валент, 2011. – 408 с.
2. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2001. – 448 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Gile D. Interpretation Research : A New Impetus? [Electronic resource] / Daniel Gile // Hermes, Journal of Linguistics. – 1995. – № 14. – С. 15–29. – Mode of access : http://download2.hermes.asb.dk/archive/download/H14_02.pdf
5. Seleskovitch D. Pédagogie Raisonnée de l'interprétation / D. Seleskovitch, M. Lederer. – Paris : Didier Erudition, 2002. – 388 p.